

EGY VÁLTOZÓ SZILÁGYSÁGI FALU

Miért mentiünk Bogdándra?

I

Miért mentem ki Bogdándra? Őszinte felháborodásból. Az *Utunk* 1969. október 17-i számában Jordáky Lajos megemlékezik Kovács Katona Jenőről. Cikkében idéz egy pár sort *Egy kallódó szilágysági falu* című szociográfiai munkájából: „1200 ember egyetlen nagy, beteg családként kallódik itt a szegénység és felvilágosulatlanág kutyaszorítójában, megváltásra várva.“ Magáról a *Korunk* 1937. 11. számában megjelent munkáról ezt írja: „Történeti és biológiai elesettség, elmaradt kultúra és bazona, anyagi és lelki nyomor, a pusztulás szükségszerű bekövetkezésének perspektívája tárul elénk a tanulmányból.“

Mikor rájöttem, hogy ez a falu Bogdánd, akaratlanul is kitört belőlem a felkiáltás: „Ez nem igaz!“ — elfeledve, hogy az idézett sorokat 34 évvel ezelőtt írták.

Nem vagyok bogdándi, és mégis valami köt a faluhoz. A szilágycsehi líceumban osztályunknak a fele bogdándi volt. Mind ügyes, vidám fiúk és lányok. Ugyanilyen vidámak, őszinték az emberek is a faluban, nyíltan, egyenesen megmondták, ha valami fájt nekik. Még valami, amiért nagyon közel állt hozzám ez a falu: rengeteg a gyermek, minden családnál legkevesebb kettő-három, amivel manapság nagyon kevés falu dicsekedhet.

Ez a falu lett volna kihalásra ítélve?

Nagyon lelkesen fogadtam Jordáky Lajos indítványát, hogy érdemes lenne a falu jelenlegi helyzetét is felmérni. De kívül, és hogyan? Beszélgettem volt osztálytársaimmal, érdekelte őket is a terv. Egy szakember hiányzott, aki irányította volna a munkát, így elmaradt a falufelmérés. A tervből akkor lett valóság, amikor a *Korunk* egy szociográfiai riport elkészítésére kért fel bennünket, fiatalokat, és Bogdándra esett a választás. Mennyire sikerült bemutatni a falu jelenlegi helyzetét, jövőjét, csak az olvasó mondhatja meg. Távolról sem merítettük ki mindazt, ami a faluról elmondható, hiszen csak néhány napig időztünk ott. Remélem, mások majd folytatják a munkát, amit elkezdtünk, hisz a szilágysági falvakról nagyon keveset írtak. Petri Mór volt az első, és eddig az utolsó, aki részletesebben bemutatta a vidéket, de azóta nagyon sok minden megváltozott, és minket főleg e változások érdekelnek.

Papp Albert

Nem azért mentem Bogdándra, hogy eggyel több falut ismerjek meg. S nem azért, hogy a Kovács Katona Jenő és a mások bemutatta jelenségek után nyomozzak. Ennek semmi értelme sem lett volna, mert azóta a falu (minden falu!) arculata annyira megváltozott, hogy hiába is végeznénk időbeni mélyásást, csak részletek kerülnének felszínre, s éppen a nagyon bonyolult, történelmi-gazdasági-társadalmi folyamat eredménye: a mai állapot maradna a leginkább megközelítetlenül. Pedig a mai állapot minél részletesebb feltárása, ha úgy tetszik, *szigorú* feltárása a fontos, nem pedig a múlton vagy a részletjelenségeken való elmélázás. S bár nem vagyok szakképzett szociológus, és nem is fogom magam a falukutatásnak szentelni, azt is tudtam, hogy nem dolgozhatunk a klasszikus faluszociográfiai elvek alapján. Hangsúlyeltolódást láttunk és láttam szükségesnek, azon meggondolás alapján, hogy mindig és mindenütt a fejlődésből szükségszerűen adódó, legkritikusabb jelenséget kell megragadni. Jelen esetben a szükségszerűen kialakult gazdasági-társadalmi állapotához képest lemaradt tudatvilág jellegzetességeit, illetve a kettő viszonyát...

Ezért mentem Bogdándra.

Németi Rudolf

Hosszú az út Kolozsvártól Szilágycsehig... Egy kis pihenő Zsibón, ahol az ember önkéntelen kézmozdulattal megpróbálja elhessenteni a ráarakódó élményt... Sokan, nagyon sokan vannak a buszban. Mi, néhányan: kutatni akarunk. Vizsgálgatjuk magunkat és egymást: ez az én feladatom, ez a te feladatod, ez az ő feladata.

Szilágycsehben már többet időztünk. Enni is kell, és ha az embernek föld van a talpa alatt: bátrabb. Van kedve csatangolni is: reneszánsz-kút a város fölött, mélyülve öblösödő, kong a káva is, ha követ dobsz belé... Szilágycseh után változik a táj, Szatmár felé megyünk. A zömök, barokk Hadad háromnyelvű népe özönlí el az autóbust. Még néhány kilométer, és megérkezünk egészségben: tanács-talanul. Benn a buszban még tudtuk, mi a feladatunk: az, hogy legyen feladatunk. Dehát miféle feladat ez? Közöséges falu: közöséges emberek fogadnak még közöségesebb embereket. Micsoda erő a mindennapiság: ott húzódik hangtalanul a szóba öntött rendkívüli mögött...

Tény az, hogy Bogdándon vagyunk, a Szilágyság északnyugati sarkán. Dehogy, egy faluban, ahol az épületek rettentő mozdulatlanok, s az emberek csodálkoznak az idegenen. Összeverődünk a vendégszobában, hatan vagyunk, van két kérdőívünk, az egyik az idősebbeknek, a másik a nyolcadikosoknak. A faluról Kovács Katona Jenő régi *Korunk*-beli cikkén kívül nem tudunk semmit. De nem is annyira a falut kívánjuk megismerni, mint inkább néhány embert. Itt maradunk három napig: legalább öt emberrel mindenki kell hogy beszéljen, közben néhány élettelen kimutatást is lemásolunk. Van hat kérdéscsoport, mindenki feltesz minden kérdést, de a rá eső részt saját fantáziájára bízva kibővíti.

Molnár Gusztáv

Evek óta járom az országot, s e foglalatosságom több már szórakozásnál, hobbynál. Egykor be nem ismert, ma vallott és vállalt célom: közvetlenül megismerni e föld népét. S meglátni benne önmagam, azt, ami sorsom tartalma: a feladatom.

Bogdánd a sakktábla kockáihoz hasonlóan széthintett szilágysági-partiumi román, magyar, magyar ajkú sváb, szlovák és a nyelvét őrző, Erdélyből idekerült német falvak között egyike volt a legnyomorúságosabbaknak. Csak Bogdándról, a szomszédos Szérről és Hadadnásdról mentek lányok is mezőgazdasági idénymunkára. Emiatt s egyéb múltba vesző okok miatt a Tövishát falvainak hagyományos rangsorában leghátul található. Ugyanakkor Bogdánd méltó tagja lehet annak a közösségnek, amelyet Kós Károly „nótás Szilágy“-nak nevez.

Kíváncsian s örömmel mentem Bogdándra. Hiszem, hogy ottjártunk nemcsak számunkra volt tanulságos, de eredménye — ez az írás — olvasóink számára is az lesz. S remélhetőleg azok dolgát is megkönnyíti, akik a mieinknél jobb feltételek között, magasabb igényekkel, jelentősebb munkát végezhetnek.

Csортán Ferenc

Szűkebb szülőföldem a Mezőség. A falu a sáros bakancsok és suta mozdulatok világaként él bennem. Irodák, várótermek kalapgyűrögető embereinek bizalmatlan tekintete, fekete kendős nagyanyám a portikusban, káromkodó traktorista unokatestvérem... ennyi maradt.

Bogdándra nem a táj-jellegzetesség vonzott, nem az ismerősök meghívása, hanem a falu, amelyről alig tudtunk valamit, a falu, ahol az apró gondok, kis örömek nemcsak szilágysági jellegzetességek.

Mit rejt az emberek ijedt szeme? Sikerül-e idegenként közel kerülnöm hozzájuk? — e kérdéseken tűnődve érkeztem meg Bogdándra.

Nagy Gyula

Ha valaki közgazdászról vagy statisztikusról hall, rögtön — s nem kis malíciával — számtengerre, grafikonokra, kimutatásokra gondol. E magatartást az adatokkal való visszaélés is igazolni látszik. A számok mindenesetre csak jó vagy rossz eszközei lehetnek a valóság egy bizonyos szempontból történő leírásának. A kérdés: az eredeti számtengerből hogyan válogatjuk össze a végső, „jellemző“ adatokat.

Számomra az elsődleges célt igenis a számok jelentették. Távlabbi célom pedig saját magunk megismerése. A falu is részünk, s talán napjainkban a legtöbb problémával küszködik. Végül is ismernünk kell önmagunkat, milyenek vagyunk, milyen határokon belül vagyunk képesek megmaradni. S felmérve a valóságot, a lehetőségeinket, esetleg bepillanthatunk a jövőbe, ami által (s ez a fontos) már ma úgy tudunk dönteni, hogy képességeinkhez mérten ne érjen felkészületlenül a holnap. Mindehhez, úgy gondolom, a számok is hozzájárulnak.

Török László

Falukép régen és ma

Bogdánd történelmileg a Szilágysághoz tartozik (ma Szatmár megyéhez); az Alsó-Szopot Szilágycsehvel összekötő út mentén fekszik, a Mázsa patak völgyében, melyet a közeli Hadadnásdon Kusaj pataknak neveznek. Községi központ lévén, még három falu tartozik hozzá: Korond, Bábca és Szér.

A külvilággal való összeköttetést autóbuszjárat biztosítja: Alsó-Szopor, illetve Szilágycseh felé. A villanyt 1969—1970-ben vezették be a faluban.

A környező dombokat valamikor erdők borították, de az eléggé ésszerűtlen fakitermelés következtében inkább csak mutatóban maradt belőlük. A század elején letarolt dombokon a szőlőt sikerült valamennyire meghonosítani. A talaj agyagos, nem a legkedvezőbb a mezőgazdasági művelés számára; nagyobb esőzések idején az egész föld vizenyőssé válik, mivel a Kraszna nem képes levezetni a Mázsa patak vizét. A föld már régen sem volt képes eltartani a falut, ezért sokan mentek az Alföldre idénymunkát keresni.

Számok vallomása a múlttól

A mezőgazdasági termelészövetkezet (mtsz) 1962-ben alakult meg, gyakorlatilag átmenet nélkül. Ezért az 1959-es adatok lényegében hűen tükrözik a falu régi gazdasági állapotát: 1959-ben a családok 23%-ának 0—1 ha, 30%-ának 1—2 ha, 26%-ának 2—3 ha, 17%-ának 3—5 ha, s csak 4%-ának volt 5 hektárnál több földje. A családok 51%-ának egyáltalán nem volt mezőgazdasági felszerelése (szekér, eke), 8%-ának csak szekere s csak 41%-ának volt meg a kellő felszerelése. A faluban 355 szarvasmarha, 125 bivaly, 65 ló, 304 sertés és 648 juh volt. De a gazdáknak csak 52%-a tartott legalább két igavonásra alkalmas állatot, 17%-ának pedig semmiféle nagyállata sem volt. Tehát *a falu gazdáinak mintegy fele sem mezőgazdasági felszereléssel, sem igásállatokkal nem rendelkezett.*

A családonként átlag kilenc tagban birtokolt mezőgazdasági terület megoszlása a következő volt: 75% szántó, 20% legelő, 5% szőlő. A termékstruktúra elég egyszerű képet mutatott: a szántóterület 46%-án természetek búzát, 41%-án kukoricát, 7%-án lóherét, 4%-án napraforgót, 2%-án pedig egyebet. Piacra szinte egyáltalán nem termeltek, de a maguk megélhetéséhez szükséges javak egy részét is a nyári idénymunka alkalmával szerzett keresetükből biztosították.

A mezőgazdasági termelészövetkezet

Leszámítva a háztájit és a családonkénti átlag 10 ár szőlőt, 1970-ben az mtsz tulajdonában levő mezőgazdasági terület 1420 ha, amelynek 60%-a szántó, 23%-a kaszáló, 14%-a legelő és 3%-a gyümölcsös. A szántóterület struktúrája eléggé megváltozott az 1959-es állapothoz képest: búzát a terület 41%-án, kukoricát 25%-án, takarmánynövényeket 23%-án természetek, ugyanakkor megjelent a len is. 1969-ben a hektáronkénti átlagtermés búzából 14, kukoricából 17,4, krumpliból pedig 73,2 mázsa volt. Az állatállományt 1969-ben 253 szarvasmarha, 1200 juh, 55 ló és 50 sertés alkotta; a tejhozam 1091 liter tehenenként.

Az mtsz, mivel lehetőségei nem engedik meg, a főbb mezőgazdasági termékekből nem szerződik az állammal, viszont sertést, gyapjút, lent, napraforgót, tejet és gyümölcsöt beadásra is termel.

A műszaki felszerelés mennyiségére és minőségére egyaránt jellemző, hogy az mtsz-nek nincs tehergépkocsija. S bár „jobban fizet” tagjainak, mint a környék-

beliek, minden jel arra mutat, hogy gazdasági tevékenységének hatékonysága az átlagon alul van; az átlagtermés nem igazolja a jelenlegi termelési struktúrát. Évente jelentős mennyiségű termék megy tönkre a patak kiöntéseinek következtében, de az esedékes szabályozási munka meghaladja a belső erőforrásokat (az mtsz-nek amúgy is körülbelül 1 000 000 lej tartozása van!).

Fontos probléma az mtsz jövőbeni profiljának helyesebb kialakítása, természetesen a lehetőségek helyes felmérése alapján. A vezetőség szerint a vegyes profilra való áttérés, valamint az állattenyésztés, gyümölcs- és szőlőtermesztés súlyának növelése jobban megfelelne az adottságoknak, ugyanakkor ezáltal a munkaerő-gazdálkodásban észlelhető torzulások is lényegesen enyhülnének. Az agrármérnök becslése szerint az mtsz 300—350 embernek tudna munkát adni. A probléma azonban az állandó jellegű munka biztosítása, mert ennek hiányában az emberek elmennek másfelé dolgozni.

A lakosság gazdasági helyzete

Bogdánd lakosainak száma (1970. szeptember 29-én 1716 fő) az országos átlag körül mozgó természetes szaporulat következtében állandóan nő. Ez a jelenség azonban még inkább növeli a helyi munkalehetőségek és a munkaerő között meglévő, amúgy is nagy aránytalanságot, aminek következtében egyre többen tájékozódnak az ipar felé. Körülbelül 200-ra tehető az állandó ingázók száma, s ezenkívül mintegy 120-an vannak olyanok, akik nem mezőgazdasági munkát végeznek, de az mtsz-szel még nem szűnt meg a kapcsolatuk. E két kategóriába tartozók túlnyomórészt szakképesítés nélküli munkások. Körülbelül 770-re tehető azok száma, akik állandóan vagy alkalmilag az mtsz-ben dolgoznak (440 nő, 330 férfi), de ezek közül 290-en (70 nő, 220 férfi) nyáron idénymunkára szegődnek el (főleg állami gazdaságokhoz). Tehát mindössze 480-an vannak olyanok, akik nem mozdulnak ki a faluból.

1970-ben az mtsz 35 000 munkaegységet fizetett ki körülbelül 0,7 millió lej értékben. Az ingázó és idénymunkára elmenő mtsz-tagok évi összjövedelme ezzel szemben körülbelül 4 millió lej, s a háztájiból származó összjövedelem is legalább 0,3 millió lejre tehető. Tehát az mtsz-tagok jövedelmének csupán egyhetede származik az mtsz-ből, illetve az egész falu (ide számítva a nem mtsz-tagokat is) összjövedelmének mindössze 8—10%-át alkotja az mtsz-től kapott termények és készpénz.

Ez a jelenség Bogdánd esetében szükségzerű, de meg kell találni a módját annak, hogy a munkaerő egy része állandóan a faluban maradjon, biztosítva így a falu adta lehetőségek jobb kihasználását is. Persze, ez olyan termékstruktúrát feltételez, amely állandó elfoglaltságot biztosít, másrészt jövedelmezőségénél fogva képes otthon tartani az embereket.

Kovács Katona Jenő nyomában

1937-ben Kovács Katona Jenő még egy nagyon szegény, biológiailag és szellemileg degenerálódó Bogdánd sorsán kesereg...

Mi már nyomát sem találtuk ennek az állapotnak. A gyermekhalandóság leküzdésében Bogdánd éppen élenjáró falu. Míg a háború előtt viszonylag kevés és gyenge minőségű ételeket ettek, húst meg nagyon ritkán fogyasztottak, ma gyakorlatilag minden család vag disznót, a szövetkezeti bolt forgalma után ítélve kielégítő a cukor- gyasztás, és szokatlan mértékben fogynak a konzerv-féleségek is. A lakásvizonyok nagyon sokat javultak az elmúlt években. Ma a lakások 44 száza-

lékának „életkora“ nem haladja meg a tíz évet, az egy személyre jutó (bruttó) lakófelület pedig 18—20 m². A szobák bútorzata is cserélődik fokozatosan, de egyre több az olcsó csecse-becse, nipp is. A követett példától, a várostól, lám, átveszik az ilyesmit, mint ahogy átvették a műdalokat.

Föld és gyár között

Ahogy megérkeztünk, első érdeklődő kérdésünk ez volt: van-e itt olyan ember, aki a háború előtt szembeszállt a hatalommal, majd később részesült is benne, hogy aztán most elmesélhesse: hogy is volt. Akivel szenvedélye bejáratta a falu kínálta lehetőségek útját. Aki könnyen és sokat mesél, mert a szavakban újra mozgósíthatja elfáradt ambícióját. Hogyne lenne — mondták többen is. Elmentünk hozzá, és a lehető legbanálisabb kérdést tettük fel neki: *Mesélje el, hogyan élt?*

Tizenhárman ültünk az ennivaló körül. Télen is gatyába jártunk. Málét ettünk. Hajnali ötkor mentek, este tíz körül jöttek a munkából. Kövesdről, Lampel zsidótól vették a málélisztet. Elfogyott egy héten, amit kerestek.

Suhanckölyökként már Moldovában jártam. Kubikoltunk. Nem sikerült a kereset. A tetű ett meg. Eladtuk a mi kis hajnyénkat és hazajöttünk.

Télen favágni jártunk Szatmárba. Kiálltunk a piacra csillagvilágnál, hogy megvegyenek az emberek, 15—20—30 lejért.

Zilah mellett Német Hugó bírt haszonbérben egy Wesselényi-birtokot. 38-ban odamentünk aratni. Minden tizenegyedik kereszt a miénk volt. Amit az eső elvert, újra kellett teregetni, kötni. Hat hétig arattunk. A bérlőét behordtuk, a miénk — vagy háromszáz kereszt — ott maradt a tarlón. A gépnél csendőrkatonák csépeltek. Jött Német Hugó, hajtott a prádés kocsis, mint a vihar. Volt egy vadászbotja, avval hadonászott: „Piszkos kutyák, miért nem állotok be a zabba aratni!“ Én maradtam előtte: „Nagyságos úr, addig a zabba nem állunk, amíg a mi búzáinkat be nem hordjuk!“ Űtött. Megütötte ezt a körmömet! Visszaütöttem. Jöttek a csendőrök vasvillával. Kaszára fogtunk. Szaladtam hazafelé, kaszával a kezemben. A testvéremet kényszerítették, hogy vegye el tőlem. Azt mondtam: „Ne gyere, mert leváglak!“ Sirt. Kiejtettem a kaszát a kezemből. Jöttek a katonák, tapodtak, húzták a láncot a kezemre. Felugrottam. Ott maradt a hajam a kezükben. Kénytelenek voltunk aratni a zabot. Pedig a fülem folyni kezdett...

Később dolgoztam a vasútnál, három hónapig Csepelen is. Nagyon jól fizettek. Oda jött a behívóm. Egy kis román fiúval jöttem egyszer haza szabadságra. Vagy tizen álltunk a vonatlépcsőn. Hideg volt. A kis román fiú verte az ajtót: „Nyisa ki, nyisa ki!“ A tiszték észrevették, hogy nem magyar. „Csináljatok helyet“ — kiáltottam. Odaértem az ajtóhoz. Rögton ütöttem. Egy magyar királyi zászlóst ütöttem.

Mikor vonultunk visszafelé, Beszterce környékén egy román faluba szállásoltak be. Tengerifosztani voltunk egy háznál. Nem tudtam románul. Hívők voltak. Az én apám is hívő volt. Énekeltek. A dallam ugyanaz volt.

A háború után loptak, raboltak a csellengő katonák. Nemzetőrséget kellett alakítsunk. Parancsnok kellett. Engem választottak. Így lettem polic-parancsnok. Két mázsa búzát adtak egy hónapra. Már két gyerekem volt, rá voltam utalva, hogy ott legyek. Megalakult a kommunista párt. Ez 45-nek az őszén volt. Beléptünk. Mindig gyűlésbe jártunk, Szoporra, gyalog, majd szekéren. Olyannak bizonyultam, hogy a propagandát magyar nyelven én bírtam a legjobban. Szoporba volt a járás. Ha gyűlés volt, én beszéltem magyarul. Beválasztottak a járási vezetőségbe. 48 tavaszán be kellett menjek Zilahra, hogy átvegyem a Magyar Népi Szövetség megyei elnökségét. Azt se tudtam, fű-

vagy fa, annyi voltam, mint egy fakereszt. Belejöttem, meg tudtam írni a jelentéseket. Közben összevettem egy felettesemmel, aki azelőtt zászlós volt a hadseregben. Most az MNSZ-nél volt, a központnál, București-ben. Tudtam, kicsoda. Elvitetett București-be, iskolába, hogy megszabaduljon tőlem. Éreztem a safránszagot, kértem, hogy engedjenek haza. Voltam itthon néptanácselnök, szövetkezeti elnök, 56-ban képviselő, 59-ben társulás-elnök.

Akkor jött a kollektív. Hét és fél hold földdel mentem be. Még 51-től kezdve raktam ötezer tőke szőlőt, százéves eleven kertnek a helyén. Kiirtottam a fákat. Most hét család használja... A múltkor elestem. Öt helyen tört el a lábam. Nyomtam az ágyat hónapokig. Szekérrel vittek a remorkára, úgy hordtam a korpát Nagykárolyból. Százharminchétf normát csináltam fél lábbal. Most kicserélik a kertem, és adnak, ki tudja, hol. Nem tudom, mit akarnak ebben a faluban? Bábcán egy holdat is hagynak saját használatra. Itt azt se hagyják meg ott, ahol lakik az ember, azt a 30 árat.

52 éves ember vagyok (S. L. — mtsz-tag).

Sok családnál ültek tízen vagy még többen az asztal körül. Ez visszatérő motívum: a vándorlás és — talán véletlen, hogy egy idős asszony szavaiból csendül ki? — valami lappangó líra forrása:

Amíg a munkám nem csendesedik, én öreg nem vagyok. 22 évig ettük más barázdájáról a kenyeret, mert szegények voltunk. A gyermekekkel azért kijáratam az iskolát. Akkor volt a legnagyobb örömöm, amikor tíz gyermeket láttam enni az asztalnál. Egyik faluvégről, ha a másikra mentem, két gyermek a karomon, a harmadik a hasamban volt (D. A. — nyugdíjas mtsz-tag).

És még egy ember, aki beszélt, beszélt, aki kapaszkodott a szavakba, akit felvillanyozott a „közlés“, a párbeszéd lehetősége — a kolozsvári születésű agrármérnök:

Egyetlen szobában lakom, a feleségemmel. Nem lehet berendezni semmit. Házat kéresemre sem építenek... Van öt ár kertem. Ami terem rajta, kézen-közön elfogy. Az anyámtól kapom a tojást, Kolozsvárról.

Esténként van vagy két szabad óráim. Amíg el nem alszom a fáradtságtól. Vasárnap sincs időm, akciók vannak. Az emberekkel is csak akkor lehet beszélni. A sok funkcióm is leköt. Mindenbe beválasztottak. Képviselő vagyok, beválasztottak a pártbizottságba, a békéltető bizottságba, a kultúrotthon vezetésébe. Itt érdemes lenne dolgozni... Próbáltam néhányszor előadást tartani. Egyszer kihirdették, hogy nem lehet bál előadás nélkül. Mindenki kiment, amikor én felálltam. Mérgemben elhívtam a primást, kifizettem neki a 100 lejt, a hegedűt elzártam a szekrénybe.

A falu vallomása

„Mire gondol, mikor meghallja ezt a szót: Föld?“ Másutt kitalált kérdés. Falun nem. „Azt jelenti, amibe belészülettem“; „Minden a földtől ered“ — megélhetés és átélt élet. Félünk attól, hogy túl hirtelen közelítjük a lényegét. Hát még, ha ez a lényeg: nosztalgia. De így is jelenvaló:

Az a föld odavonzotta az embert teljesen. Még éjszaka, álmomban is hajtottam a jószágot (62 éves — mtsz-tag).

Az ember a földet szereti. Nem tudok úgy elmenni egy darabocskára föld mellett, hogy meg ne nézzem. Látni akarom, jól van-e megművelve (52 éves — mtsz-tag).

Amikor ótóval a határt átállépjük, megérzi az ember (39 éves — ingázó).

A föld a megélhetés. Régebb... hát, akkor a miénk volt, most megint a miénk (46 éves — ingázó).

Föld. Kicsi volt. Az utolsó gyermeket is használni tudtam (36 éves — ingázó).

Nem nagy öröm vót a föld se. Sok vót a dolog, s rossz a föld: agyagos, kötött talajú (33 éves — ingázó).

Mi volt hát a föld? „Ha meghalok, oda tesznek; amíg az enyém volt, megműveltem...“ Az érdek az „enyém“ büszkeségében tudatosult. Az „enyém“ és nem az „én“ tudata volt ez. Önkéntes rab volt ebben a felfogásban a személyiség, lenyűgözte a föld. A tulajdonos független, mégis rab volt. A háború előtti Bogdánd a korlátozott tulajdonos területe, ezért: „Dolgoztam napszámba Szatmártól Galati-ig“; „Suhanc kölyökként már Moldovában jártam.“ Ez a már mástól függő szolgaság volt. A függés láthatóvá lett: az „enyém“ átcsapott ellentétébe, a tudatból kiszorította a „másé“. Az „enyém“ bérre zsugorodott, és ugyanakkor általánosult. Nem egyedi, méterről méterre ismert föld többé, hanem kifejezéstelen pénz. Megszületett az elégedetlen tudat: „Ez egy agrárproletár társadalom. Cselédek voltak, megszokták a vándorlást“ (mérnök). Ám az önelégült tudat forrása nem apadt el, bármennyire kevés volt is a föld, de volt; a tudat a függetlenség roncsaiba kapaszkodott, hogy megőrizze integritását.

A felszabadulás után a földtulajdonosok nem alkalmazhattak jelentős idegen munkaerőt. Ez az „enyém“-tudat integritását erősítette. A földműves, ha a faluban dolgozott tovább, vagy teljesen a maga gazdája maradt, vagy a közösségi tulajdont választotta. A 60-as évek elejéig azonban ez elenyésző jelentőségű a falu életében. A falun kívül pedig — az össznépi tulajdon keretei között — nem fejlődhetett a „másé“-élmény.

Sajnos, nincs lehetőségünk arra, hogy a felszabadulás utáni tudatváltozást lépésről lépésre nyomon követhessük. Éppen csak jelezni tudjuk a két pólust. A földet és a gyárat. Az egyik mint egyéni tulajdon már megszűnt, a másik a távlat. Hogyan viselkedik a tudat ebben a helyzetben?

„Mit jelent magának az a szó, hogy: Gyár?“ — tesszük fel a kérdést.

Szervezett munka, nyolc óra. Ez letelik, s a munkás szabadon van. A gyárban mindig biztosítva van munkával (32 éves — ingázó).

A gyár közösség-féle, ott jobbak a lehetőségek (34 éves — ingázó).

Ahol tudja a munkás, mit kell csinálni, mennyit — aztán mikor elég, és ha ledolgozta — szabad (46 éves — ingázó).

Csak hallomásból tudom. Csoportokra vannak beosztva az emberek. Van csoportvezető, aki beosztja az embereket. Te ezt csinálod, te azt. Kell legyen egy brigádos, e felett egy igazgató. Kell legyen egy alapszervezet. Van, biztos, munkágyűlés is, ahol megtárgyalnak bizonyos dolgokat. A téves meg se közelíti azt a bizonyos szabályokat, pontosságokat, azt a hozzáértést. Nem olyan a kollektív vezetősége. Egy gyárnál ez nem lehetséges. Itt még nagyon sok hiányzik (52 éves — mtsz-tag).

Az iparosítás nagyon sokat hajt előre. Akinek keresete van, sokkal könnyebben hozzá tud jutni mindenhez (46 éves — mtsz-tag).

Az egy munkástelep. Az a baj, hogy az van messzi tőlünk csak. Ott rendes szolgálat van, ha az ember nem jelenik meg, akkor az baj (33 éves — ingázó).

A gyárban nagyobb a rend. Egy munkás több becsületet kap (36 éves — ingázó).

Elvágódó tudat, amely bűvópataként fut a jelen alatt? Vagy épp ez a jelen? Fogjuk a két pólust egy kérdésbe: „Milyen különbséget lát maga és egy városi munkás között?“ Íme, a mezőgazdaságból élők válasza:

Nem lehet azt összehasonlítani. Aki gyárba dolgozik, benn lakik, van szép ruhája. Régen még a legelső gazda se járt úgy. Van pénze, játszik a világgal. Élelmet, mindent kap. A fiam is Aradról küldött kenyeret. Olyan a boldog, aki városban lakik (70 éves — nyugdíjas mtsz-tag).

Eppen most akarom beadni a felmondásomat. Mennék Szatmárra, van ott egy néném. A gyárban csak jobb a megélhetés... Itthon laknék azér (18 éves — ingázó).

Egy gyári munkás biztosítva van munkával és fizetéssel, ami ráillik (28 éves — ingázó).

Nagyobb a jövője, mint nekem, nem kapok munkakönyvet. Ha nem öregednék meg, nem cserélnék azért a gyári munkással. Jobb a paraszti élet (40 éves — az mtsz raktárosa).

Nagy a különbség. Most voltam Felsőbányán három napot. Úgy Ferenc József császár nem volt berendezkedve, mint most egy bányász. Tévé, rádió, szőnyeg — csak papucsban járnak. Hat órát dolgoznak. 2500—3000 lej a keresetük. Rettenetes nagy a különbség (52 éves — mtsz-tag).

A fizetésből élők, a kétlakiak sem mentesek a nosztalgiától:

A gyári munkás állandóan a családjával van (43 éves — ingázó).

Egy városi munkás többet szórakozik. Csak hét végén jövünk haza. Kártyázással telik el a szabad idő (46 éves — ingázó).

Én vándor vagyok. Egy városi munkás minden este a családjával van. Én egy héten csak egyszer. A gyermekeket ki neveli? Hét száznak veszek búzát. Nem elég. Az asszony nem tud bírni velük. Félnnyit kínlódnak a városban, mint én. Kevesebb a testtöredelem (36 éves — ingázó).

Csak a vándorlás a baj, hogy nem tudunk a család közt lenni.

Legjobb volna itthon: ha a családban lehetnénk (20—25 éves ingázók).

Figyelmünk a fizikai munka átszervezésével járó tudatváltozásra is irányul. Bogdánd kevés értelmiségit adott. A nyolcadik osztályosoknak szánt külön kérdőívünk egyik kérdésével („Szerinted mi a különbség a munkások, parasztok és a mérnökök, igazgatók között?”) a szellemi és a fizikai munka közötti különbségtevés mértékét próbáltuk felderíteni. Jellemző, hogy a 18 használható válasz közül hat különbséget tett a munkások és a parasztok között, a szellemi munkát végzőkhöz viszonyítva sem sorolta e két kategóriát egy csoportba:

A parasztok a földműveléssel foglalkoznak, a munkások, mérnökök, igazgatók pedig gyárakban, üzemekben dolgoznak, és könnyebb a munkájuk. Több fizetést is kapnak.

Azt, hogy a parasztnak van a legkisebb tekintete, míg a munkásoknak a tekintetük valamivel nagyobb. Ezek pénzfizetésben vannak. A mérnökök és igazgatók — ezek már tanult emberek.

Szerintem a munkások, parasztok és a mérnökök, igazgatók között a különbség az, hogy a parasztok földműveléssel foglalkoznak, és a múlt társadalomban is nehéz, nyomorult volt a sorsuk, a munkásoknak már a sorsuk jobb, pénzfizetést kapnak. A mérnökök és igazgatók kitanult emberek, és tudományaikkal az embereket irányítják, igazgatják.

A többség már általánosítva érzékeli a fizikai és szellemi munka közötti különbséget:

Az a különbség, hogy a munkások és parasztok dolgoznak, a mérnökök és igazgatók pedig csak irányítják a munkát.

A munkások, parasztok fizikailag keresik kenyerüket, a mérnökök, igazgatók pedig szellemileg. A mérnökök, igazgatók tudása fejlettebb, mint a parasztnak és a munkásoké.

Talán ezzel a hihetetlenül éles különbségtevéssel magyarázhatjuk a tanulók nagyfokú „igénytelenségét“, azt, hogy a megkérdezettek közül egy sem próbál elméleti iskolában tovább tanulni.

Bogdánd nem a hagyományos értelemben vett falu többé. Tudatvilága sem egyértelműen „falusi“. Az a mozgékony és változékony azonban, ami a falu társadalmi struktúráját és tudatvilágát egyképpen jellemzi, egyelőre kizárólag a fizikai munka és velejárója: a megélhetéshez-tapadt tudat körén belül maradt.

„Ők már nem is bogdándiak...”

„A fiatalok itt kell hogy tekeregjen az utcán, nem csinálnak egy kis bált... Nem itt kéne tekeregjenek, hanem a kultúrba. De ami van, kicsi, három-négy éve mind építenek, osztán mégse csinálják. A kultúrigazgató nem nagyon törődik a fiatalokkal.” — Hol szoktak táncolni? „Össze-vissza, ahol lehet” (18 éves — mtsz-tag, 4 osztályt végzett, azóta az mtsz-ben, nyaranta pedig állami gazdaságban dolgozik).

Szombat este van, bál — egy lebontásra váró házban, illetve annak egyik, körülbelül 30 m²-es szobájában. Gidres-gödrös, döngölt földpadló. A mennyezetten petróleumlámpa. Az egyik sarokban két hegedű és egy bőgő zenél (szünetben a gerendára akasztva). Vagy harmincan táncolnak, s mivel többnyire ismerős a nóta, énekelnek is. A szünetben inkább csak hallgatókat. Körülbelül ugyanannyian állnak, évődnek egymással.

Az egyik sarokban négy-öt 17—20 éves legény éppen most végez egy liter borral. Ahogy beszélgetni kezdünk, előkerül még egy, aztán még egy.

— Miért nem a művelődési házban rendeztek bált? — „A kultúrigazgató nem törődik velünk. Inkább ilyen helyen szoktunk táncolni, meg télen a fonóba.”

— Hol dolgoznak? „Gyárban: Nagybányán, Szatmáron; hét végén jönnek haza, havonta egyszer-kétszer...” — Az mtsz-ben? „Közülünk egy se!” És kiderül, hogy aki teheti, tényleg elmegy: gyárba, építkezésre, bányába vagy állami gazdaságba: Nagykaroly környékére, Biharba, a Bánságba, mert ott „jobban lehet keresni, meg könnyebb is...” Éppen holnap indul el vagy hatvan lány Arad környékére, egy kerécszetbe.

Mi a véleménye a fiatalokról? — ezzel a kérdésünkkel az idősebbek véleményét próbáltuk kinyomozni:

Ahhoz képest, amin én átmentem: urak.

A fiatalok élete kitűnő. Olyan ruhában járnak, hogy arról fogalom se volt régen. Mások a szokások.

Anyiból nem jó nekik, hogy el kell menjenek. De el kell menjenek, mert nagy a lux, pénzt kell keresni.

Lent vannak az öregek a földön, a fiatalok meg fenn. A ruházat: lux. Pénzzel jár mindenki. Jobban ruházkodnak, mint régen, de jobban is isznak.

Ahogy kimennek a családi környezetből, már ott a rossz társaság. Ők már nem is bogdándiak.

A fiatalok? — El kell menniük, mert a bogdándi mtsz nem tud jól jövedelmező munkát biztosítani számukra. Mert már falun is nagyobbak az igények (összehasonlítási és viszonyítási alapul ott a város, ez az egyedül lehetséges hely, ahol a nem túl nagy, de a falusinál nagyobb, többnyire csak anyagi vágyak és a szórakozási igények kielégíthetők), és ehhez pénz kell. S munka után, a munkásszálláson vagy a „városban” ugyan mit csinálhatnak? Kártyáznak, moziba mennek, isznak. Egyszóval: megtalálni vélik, amit keresnek. S így haza egyre inkább csak látogatóba jönnek már, havonta egyszer-kétszer, vagy még ritkábban — egyre lazábbak a kötelékek.

S ha a már dolgozó fiatalok csak az elvándorlás, a falutól egyre nyilvánvalóbb elszakadás árán boldogulhatnak, az idősebbektől megkérdeztük: „Szeretné-e, hogy gyermekei ugyanazt csinálják, illetve ugyanúgy éljenek, mint maga?”

Néhány válasz a sok közül:

Egy fogadott lányom van, ő még itthon dolgozik. Szerencséje, hogy a férje brigadéros.

Nem, mert így az életük bizonytalan.

Nem szeretném, ha a fiúk itthon maradnának. El kell menni. A mi népünk a falu határából sohasem élt meg.

Így az mtsz-tagok. Egy állami gazdaságban dolgozó:

Nem szeretném, hogy itt dolgozzon — menjen tanulni! Én is bánom, hogy nem mentem. Így se, ahogy én!... Megette azt a kutya, mikor el kell menni a családtól — más ágyába hálni, más kenyérét enni...

És az ingázók?

Azt nem szeretném megérni. Valamikor kénytelen volt itt maradni. Most mehet a világba. Felfogadják munkálatokra.

Nem, egyáltalán nem! Könnyebb a szakma. A földművelés a legnehezebb ma. A szakképzetlen embernek más az életszínvonala... Hát persze, hogy szeretném taníttatni őket! Bár én is tanulhattam volna. Csak akkor még a föld volt a kincs. Ma a tudomány...

A feltett kérdésre tehát egyértelműen és határozottan válaszolt mindenki. Menjen a gyermek másfelé dolgozni! Igen, de hová? Mert mindenki csak annyit tud mondani: másfelé, éljen másképp. De ez a „másfelé” és „másképp” még csak nagy vonalakban sem körvonalazódik, habár egyetlen ki nem mondott lehetőség: a város, melyet felületesen, s csak egyes külsőségeiben ismernek a falusiak. A bogdándiak is. Igen ám, de egy 34 éves ingázó így válaszolt: „Olyan iparágat szeretnék gyermekeimnek, mely kapcsolatban van a mezőgazdasággal.”

A város se? Hát akkor mi? Éppen ez az, amire nemigen tudnak választ adni a már nem fiatalok, akiknek a lába alól kihuppan a föld, s már a bőrükön érzik a bizonytalanságot, mely az életformaváltással jár. A hagyományos „faluközösség”, a hagyományos falusi életmód szükségképpen át kell hogy adja helyét valami másnak, ami nem a város, melyet alig-alig ismernek, de amely már nem a régi falu. Hát ez a *más* alakulgat bennük is, egyelőre bizonytalanul. Hiszen ők legalább féllábbal még a múltban vannak. S a városon dolgozó fiatalok sem tudják még pontosan, mi is ez a *más*. Ők már alig érzik a falut „földes” falunak, inkább a város tetszik nekik, de nem élik még a városi életmódot. Félig-meddig idegenek ott is, de más választás nemigen akad számukra, mint városon „meghonosodni”, ipari munkássá válni — lassan az életforma szempontjából is. S szüleik, akik a városról aligha tudnak többet, mint azt, hogy jobb a falunál, engedik, küldik őket, hiszen más kiutat nem látnak...

És a legifjabb, saját jövőjéről már gondolkodni s „dönteni” kénytelen évjárat?

Bogdándon nyolcosztályos magyar nyelvű általános iskola működik. A most végzőkkel, a nyolcadikosokkal kérdőívet töltöttünk ki (a tanárok egybehangzó véleménye szerint a VIII. az iskola leggyengébb osztálya): — Akarsz-e tovább tanulni? Hol? Ha nem elméleti líceumban: miért nem? Illetve: miért nem akarsz tovább tanulni?”

A 23 tanuló közül 9-en nem akarnak tovább tanulni. Hogy miért nem?

Jobban szeretek a termelőszövetkezetben dolgozni (2).

Nem szeretek tanulni (2).

Nincs hozzá való képességem (5).

Tizennégyen tovább akarnak tanulni: mind szakiskolában (szaklíceumban, elméleti líceumban senki!). Arra a kérdésre, hogy miért nem elméleti líceumban, ilyesféle válaszokat adtak:

Inkább a szakmai iskolát szeretem (3).

A szakiskola könnyebb, kevesebbet és kevesebb ideig kell tanulni, mint a líceumban (10).

De néhányan ezt azzal is megtoldották, hogy nem tudnak románul, nem értik a fizikát és a számtant. Az egyik válasz pedig így hangzott:

Azért, mert nincs hozzá akkora mód, és nincs hozzá akkora tudomány sem. Szüleim öregek, és nincs aki keressen, mert oda fizetni is kell. A parasztnak jó a szakiskola is.

Az igazgató mondta el, hogy a faluból jelenleg hárman tanulnak a szilágy-somlyói mezőgazdasági szaklíceumban, s néhányan szakiskolában. Ott, ahol ingyenes (líceumban a bentlakásért fizetni kell). 1966—1967-ben végeztek az utolsó líceumba járók Szilágycsehben (6—7 ember), jelenleg egyikük néptanácsi titkár otthon, többen meg a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskola elvégzése után hazajöttek, és otthon tanítanak.

Kérdésünk: „Mi akarsz lenni? Miért?”

Öten mtsz-tagok akarnak maradni:

Én egy mezőgazdaság tagja vagy dolgozója akarok lenni.

Nem akarok lenni, csak földművelő.

Téesz-tag. Ott nem kell tanulni, csak dolgozni.

Én kollektivistá akarok lenni.

Én a termelőszövetkezetben kocsis akarok lenni. Azért, mert nagyon szeretem az állatokat gondozni.

Tizen munkások akarnak lenni:

Én kőműves akarok lenni, mert én azt szeretem, a kőművességet.

Autóvillanyszerelő. Azért, mert az élete nem veszélyes.

Én autószerelő vagy vasesztergályos szeretnék lenni, mert ezt a szakmát kedvelem a legjobban.

Géplakatos azért, mert az sokkal könnyebb, mintha itthon maradtam volna, mert akkor kezembe tovább a kapa maradt volna, és így pedig könnyebb munkát végzek.

A lányok közül kettő bába, egy szövőnő, négy varrónő akar lenni (tipikus válasz: „Varrónő a Mondialában“, „Nagyon szeretem a varrást“), egy pedig: „Én orvosnő szeretnék lenni, mert ott sok ember életét meg lehet védeni.“

A lányoknál még szembetűnőbb a mezőgazdaságtól való menekülés vágya, mint a fiúknál, akik közül öten az mtsz-ben akarnak maradni. Legtöbbjük gondolatában fel sem merül, nem is foglalkoztatja őket az mtsz vagy a mezőgazdaság mint lehetséges munkahely, egészen természetes számukra, hogy másfelé menjenek dolgozni s élni.

Kérdésünk: „Szeretné-e ugyanazt csinálni, mint a szüleid?”

Csak öten válaszoltak *igennel* (négynek a szülei az mtsz-ben, egynek az édesapja az állami gazdaságban dolgozik), a többi 18 egyértelmű *nemmel*.

Mert egy tanult embernek mindig könnyebb az élete, mint egy földműves parasztnak.

Mert a kaszálás és a kapálás nehéz munka.

Nem szeretném, mert aki tovább tanul valami mesterségre, akkor már könnyebb, mint itthon dolgozni vagy elmenni messze valamely Gosztáthoz pénzkeresni verejtékkal künn a napon.

Nem akarnak „földtúrók” lenni, mert a földmunka nehéz, a bogdándi mtsz-ben meg különben is keveset lehet keresni. De az ingázó bányászok gyerekei sem szeretnék apjuk életmódját folytatni... Marad valamiféle szakma, amit ha ismeretlenül is, de szeretnek, kedvelnek, hiszen könnyebb, mint a földmunka, s jobban is lehet keresni.

Igy szakadnak el, és fognak elszakadni a falutól s még inkább az mtsz-től a fiatalok, mennek szakmát tanulni, egyre többen telepednek le végérvényesen városban, mert az ingázás fárasztó és lélekölő. Városi munkássá válnak, nemcsak foglalkozásuk szerint, de életformájuk is teljesen más lesz, mint a szüleiké. Az egyre inkább fellazuló szokásrendek kívül nincs ami a faluhoz kötné őket, hát elvándorolnak, ha jobban akarnak élni, mint szüleik.

Ének — olvasás — történelem

A falu népdalkincsével szakemberek foglalkoznak. Nem volt célunk eredeti népdalok felkutatása, sem kuriózumok gyűjtése. Inkább az érdekelt, hogy mit énekelnek. Falu és város kölcsönhatása mit jelent ezen a területen?

„Soroljon el tíz népdalt!” — hangzott kérdésünk. A megkérdezettek közül legtöbben végigénekeltek a „népdalokat”. A „Honnan tudja?”, „Kitől hallotta?” közbekérdésekre is elég pontosan válaszoltak, vagy „ezt mindenki tudja” — kezelegyintéssel adtak feleletet. Egyesek válaszaiban ott láttuk a műdalelkülönítés spontán igényét. A kérdésünkre adott válaszok alapján a műdal és a népdal között megállapítható arány: 4,9/5,1. A majdnem fele-fele arány több-kevésbé szemléletes. Ha nemcsak nótázó kedvről van szó, de igazi örömről és bánatról, akkor még mindig a népdal a spontán kifejezőeszköz:

*Olyan volt a lelkem
fekete darócba,
fekete darócba,
fehérre volt földva.*

(Sirató)

„Szeret-e olvasni?” — ez volt következő kérdésünk. Nem kaptunk rá egyértelmű választ. Az emberek szeretnének és szeretnek olvasni. A válaszukból általában az derül ki, hogy ez a szabad időtől függ. Az ingázóknak kevés az idejük. Akik egész héten távol vannak, a munkaidő után inkább kártyáznak vagy beszélgetnek a munkásszállásokon. Aki olvas, minden különösebb rendszeresség nélkül teszi. Egészen véletlenül kezd neki, vagy hallotta mástól, hogy jó a könyv. (A bogdándi könyvtár zárójelentése szerint a tavalyi évben tartottak néhány könyvnépszerűsítő előadást: Lám Béla, Hornyák József, Sütő András könyveit ismertették. Arról, sajnos, nincs kimutatás, hogy hányan hallgatták meg ezeket az ismertetéseket.)

Az uralkodó műfaj a regény, a „regényes történet”. Klasszikusainkon kívül az idegen írók nevét vagy a könyv címét nemigen jegyzik meg. Egyetlen esetben találkoztunk egy öreg nénivel, aki a könyvek címét felírta, nehogy még egyszer kivegye őket tévedésből. Az utóbbi időben nagyon sokan olvasták a *Csendes Dont*.

Valaki nekidurálta magát, és elolvasta. Tetszett, és véleményére hamar reagáltak az olvasni szeretők.

Nincs olyan könyv a könyvtárban, amit ne olvastam volna. Az *Akaszttak erdejét* olvastam utoljára. A 14-es háborúról szól. Rettenetesen érdekes volt: hogy is nyerhetett volna akkor a Monarchia, amikor minden nemzet külön államot akart. Nem is csuda, hogy nem nyert (52 éves mtsz-tag).

„Miért olvas?” kérdésünkre a típus-válasz így hangzott: Hogy megtudjam, mi volt régen. Hogyan éltek régen az emberek.

Hogy mi volt régen? ... — arról egyre kevesebbet tudnak az emberek. A mohácsi vészről, Dózsa Györgyről, ha egy kicsit kiszínezzve is, de referálnak az öregek. A középkorúak egyre kevesebbet, az iskolások pedig ... hát a történelemoktatás még nem áll hívatása magaslatán.

És az értelmiség?...

Vélemények:

A tanárok elég rendesek, nem lehet órájuk semmit mondani.

A tanárok kifogástalanok.

A tanárok idevaló születésűek, nem nézik le a falut.

Az igazgató pontos, alapos ember.

A mérnök finom ember, ért a munkájához, alapos ember.

Az orvos jó szakember, idejár az egész környék. Az asszonyok csak azóta vasalják a pelenkát, mióta ő itt van. Nagy előnyt hozott a falura. Azért félnek tőle, mert szigorú: ha későn cipelnek hozzá egy gyermeket, persze, hogy kiabál.

És ők — hívatásukról, a faluról:

Fájt az, hogy a falu elmaradott, ezért jöttem haza.

Mindenki oda húz, ahonnan származik.

Ismerem a falut, nagyon szeretem (Bogdándról származó, oda visszatért tanárok).

Régebben úgy voltak elkönnyelve a bogdándiak, hogy műveletlenek, elmaradottak — hallomásból tudom, de én nem mondhatom ezt. Az emberek nagyon kedvesek (egy, a környékről ideszármazott tanár).

Szándékom olyan gárdát kialakítani, amelyik kitartson a falu mellett (igazgató).

Kudarcaim nem voltak, a község ma élenjáró körzet a megyében, a minimális gyermekhalandóság miatt. S ez a legfontosabb szempont... Az utóbbi időben én vagyok a második, aki hosszabb időt töltöttem itt. Szakosítani akarom magam, s ezt falun is el lehet érni (orvos).

A falubeli értelmiségiek tehát többé-kevésbé megtalálták a helyüket. Főleg a tanári kar és az orvos eredményei konkrétak és elvitathatatlanok. Új orvosi rendelő épült, lakással, szülőszobával, kórteremmel, a falu most alakuló központjában felépült az új, modern iskola, az igazgató műhelyt tervez mellé, de az óvoda és a művelődési otthon problémái nincsenek megoldva (az első az igények egyharmadát, ha kielégíti, a másíknak még csak a tervrajza van meg — a mostani „művelődési ház” 99 éves, egyetlen rozoga helyiség). A tanári kar nagy része bogdándi vagy környékbeli fiatalokból áll, s szakmai, „hivatás”-szinten életképes kisközösség alakult ki, élén az igazgatóval, akit tisztelnek, becsülnek. Jellemző, hogy a falu műkedvelő életét a fiatal tanárok nemcsak hogy irányítják, de ők szerepelnek is alkalomadtán — sikerrel. Az iskolában szakkörök működnek, s ezek számát, profil-

ját még bővíteni szeretnék. A falubeliek szeretik az óvonót, aki „tud bánni a gyerekekkel“. Amiért a mérnök nem tudott beilleszkedni a falu életébe, s a kilenc év, mióta itt van, nem volt elegendő számára, hogy az mtsz legalább „szakmai“ szempontból feljavuljon, ezért — az egymásnak ellentmondó véleményekből ilyen rövid idő alatt, sajnos nem lehetett kinyomozni — a hiba bizonyára nemcsak az övé. Hiszen a lelkesedés, a tenniakarás nem vezett ki belőle.

A hivatáson, munkaidőn túl hogyan viszonyulnak egymáshoz a helybeli értelmiségiek? Majdnem sehogy. A fiatal, nőtlen tanárok még össze-összeülnek beszélgetni, kártyázni, de a többiek csak az évenkénti „kötelező vizit“ alkalmával találkoznak. Kicsit behúzódik mindenki a saját csigaházába, óratervet készíteni, gyereket nevelni, horgászni.

És hogyan fogódnak kifelé, felfelé: a kultúrába? Szakkönyveket, szakfolyóiratokat mindegyikük olvas; tudják, ez szükséges ahhoz, hogy jól végezzék munkájukat. Rádiót is hallgatnak, tévét is néznek néha: tetszik a „Delta“, a „Telecinematca“, a népszerű tudományos adások; a hazai magyar adás „többet foglalkozhatna a Székelyföldön kívül Erdély többi részével is“. De a tizenkét tagú tanári kar egyetlen (!) tagjának jár az *Ifjúmunkás*, a magyartanárnak az *Utunk*, s csak az igazgatónak (továbbá a papnak és a mérnöknek) a *Korunk*. Igényesebb irodalmi érdeklődése is csak az orvosnak, a papnak és az agronómusnak van, a többiek iskolai, egyetemi éveik alatt szerzett „kötelező tájékozottságukból“ élnek... Idézem a mérnököt: „A hazai magyar irodalomból nincs »kedvenc íróm«... Íróink általában többet kéne hogy foglalkozzanak a vidéki értelmiség életével is.“ (Komentár, úgy gondoljuk, nem szükséges.)

Néhány gondolat terepjárás után

Hatan mindössze három és fél napot töltöttünk Bogdándon. Sokat ahhoz, hogy alkalmi riport szülessék az élményekből, és keveset, nagyon keveset ahhoz, hogy érdemben szociográfiai felmérést végezzünk. Az összegyűjtött, lejegyzett anyagnak — terjedelmi és egyéb megfontolások alapján — csak mintegy harmada-negyede került bele ebbe az írásba, melynek még a műfaját sem tudnók pontosan meghatározni. Riport, s ha igen, milyenféle? Mennyi benne a szociográfiai töltet? A tényleírásokból és megnyilatkozásokból, vallomásokból sikerült-e kihámozni, megragadni, láttatni azt, ami minket a leginkább érdekelt: az átalakuló falu tudatvilágát, viszonyát (tudottat és még tudatalattit) a társadalom különböző, falun kívüli jelenségeihez és önmagához? Egyáltalán sikerült-e — akár viszonylagosan is — mélyre pillantanunk ebbe, a Kovács Katona Jenő mementója óta hajtóerői szintjén is megváltozott bogdándi mikrokozmoszba? Sikerült-e az egyedít, a sajátost az általános viszonylataiban is vizsgálnunk, és fordítva?

Csupa kérdőjel, hiszen tapasztalatlan falukutatók vagyunk, s idevágó elméleti tudásunk is kevés. Szükségszerűen szubjektív jellegű tehát szemléletünk súlypontja is, de ez — szerintünk — nem baj.

Konklúziók levonására nincs jogunk. Mi csak leírtuk, ha úgy tetszik: feltérképeztük, egyféleképpen ábrázoltuk ezt a már egyáltalán nem klasszikus falu-

világot, Bogdándot, amely megindult már az anyagi és szellemi civilizáció magasabb lépcsőfokai felé, de nem halad még olyan ütemben, amilyenre lehetősége volna. Nem a munkaerő elvándorlásával van baj, hiszen ez szükségszerű és egészséges jelenség, hanem a mezőgazdasági termelőszövetkezettel, amely anyagilag nem teszi eléggé érdekeltté tagjait, s a vezetők bizony még a háztáji kérdését sem oldották meg: sok a panasz nemcsak a parcellák elosztására, de nagyságukra is. Az agrónómus nem találta meg az utat a falusiak, illetve az mtsz-tagság felé, pedig szakelőadásai és főleg gyakorlati tanácsai nagyon értékesek lennének, nem is beszélve a személyes példaadásról a háztáji kihasználását illetően.

Ille nék tető alá hozni már az új művelődési otthont is, hogy végre valóban méltó otthona legyen a színjátszó- és táncsoportnak, s hogy újjá lehessen alakítani a nagymúltú dalárdát. Így talán a klubban össze-össze gyűlnének, nemcsak a fiatalok, akik türelmetlenül igénylik ezt, de az értelmiségiek is, akiknek sem benső kapcsolataik, sem pedig tájékozottságuk nem kielégítő. Közvetlenebb, termékenyebb kapcsolatba kerülnének így a faluval, ami a művelődési ház igazgatójától is igen megkívántatnék — nem hivatkozhat folyton helyettes párttitkári tisztségével járó elfoglaltságára sem...

Néhány megjegyzés ez csupán. A problémák megoldása a felettes és a helyi szervekre tartozik.

A Korunk fiatal munkatársainak kutatócsoportja

Székely Dániel metszete